

ANN-SOFIE NILSSON:

Cuba contra corriente

Trettio år efter revolutionssegern är Kuba ett ekonomiskt u-land vars fängelser rymmer många hundra politiska fångar. Kuba marscherar tappert på mot strömmen – contra corriente – både den alltmer reformvänliga kommunistvärlden och det alltmer demokratiska Latin-Amerika.

Hotet om minskat sovjetiskt understöd har gjort Kuba alltmer intresserat av ett gott förhållande till USA. En del tycker sig märka tecken på att en moderation av kubansk politik skulle vara på gång. En sådan är dock svår att se i ett land som så tråget behåller sin egen stalinistiska stil.

Ann-Sofie Nilsson är fil dr i statsvetenskap och verksam som forskare vid Department of Government, Georgetown University.

Allt eftersom 80-talet har skridit framåt har Latinamerikas politiska karta förändrats. Från att ha varit en kontinent karakteriserad av brutala militärdiktaturer och den stundtals snudd på totala avsaknaden av något som kan betraktas som demokratiska regimer är 80-talets Latinamerika den världsdel där demokratin har kämpat sig upp ur till synes omöjliga förhållanden och tappert håller sig kvar. En efter en har de uniformerade medlemmarna ur det gamla gänget bytts ut eller är, som i Chile, på god väg ut från den politiska scenen. Inte ens Alfredo Stroessner, den mest pålitlige av det gamla gardet, är kvar på sin post. Det vore med andra ord tilltalande att dra slutsatsen att diktaturens tid är förbi i den världsdel där den härjat som värst, Latinamerika.

Men ingen regel – eller i detta fallet politisk tendens – är utan undantag. En uniformerad garant för det traditionella latinamerikanska militärstyret sitter solitt kvar på sin post på Kuba. I mer än trettio år har Fidel Castro praktiserat sin högst idiosynkratiska politiska ideologi på sin ö. Vid det här laget lär han mången gång ha kunnat konstatera att toleransnivån för den kubanska bristen på demokrati (som denna tolkas i väst), och den likaledes påfallande bristen på politiska och mänskliga rättigheter, på sina håll i utlandet är avsevärt mycket högre än den under årens lopp har visat sig vara gentemot andra totalitära stater av liknande kaliber.

Kuba kan nämligen, enligt denna tämligen vitt spridda uppfattning, visa upp framgångar av så imponerande ekonomiskt och socialt slag att frånvaron av folkligt inflytande på de politiska besluten förefaller mer eller mindre kunna överses

med, liksom den instabilitet som Kuba bidrar till genom sin internationella gärning. Kuba, som enligt den officiella statistiken är befriat från homosexualitet, prostitution, droger och kriminalitet men också uppges sakna skillnader i inkomst och som ställer sin tillit till sociala och moraliska istället för ekonomiska belöningar, var enligt Pierre Schoris bedömning 1978 det latinamerikanska land som "varit mest framgångsrikt med att tillfredsställa majoriteten av folkets behov" ("Cuba en Africa", *Nueva Sociedad*, maj-juni 1978, sid 99).

80-talets Latinamerika är den världsdel där demokratin har kämpat sig upp ur till synes omöjliga förhållanden och tappert håller sig kvar.

Priset för att få de materiella behoven – vilket torde vara vad Schori avser i citatet ovan – tillgodosedda har emellertid varit högt för det kubanska folket. Till skillnad från det lilla grannlandet Costa Rica, vars demokratiska system och relativa välfärd dessutom har byggts upp utan naturtillgångar av kubanskt slag, har ekonomisk utveckling ansetts omöjlig att förena med politiska och mänskliga rättigheter på Kuba. Argumentet att en tämligen utvecklad ekonomisk och social struktur i Centralamerika blott kan byggas på en mer eller mindre diktatorisk grund, och på bekostnad av ett åsidosättande av andra, mindre materiella rättigheter, förefaller falla ganska platt till marken vid en jämförelse med det costaricanska exemplet. Inte heller tycks det vara av naturen tvunget att ekonomisk ut-

veckling och social rättvisa ska ske i skuggan av en gigantisk militärapparat som på Kuba: Costa Rica har för sin del som bekant avskaffat sin armé trots att landet befinner sig i en region kännetecknad av politiskt och militärt tumult (till vilket Kuba bidrar med sin beskärda del).

Fortfarande u-land

Ekonomisk utveckling är emellertid ett uttryck att använda med viss restriktion vad det gäller Kuba, resonemanget ovan till trots och det storslagna sovjetiska stödet som har kommit kubanerna tillhanda år efter år till trots. Få trovärdiga ekonomiska experter torde placera Kuba i någon annan kategori än u-landets. Detta är en placering som Kuba, vars ekonomi innan revolutionen betecknades som den mest avancerade och lovande bland Latinamerikas länder, menar sig kunna skyla USA för. Utan det konstanta och påtagliga militära hot som grannen i norr anses utöva gentemot det kubanska samhället skulle de resurser som nu går till försvaret kunna omallockeras till mer behjärtansvärda ändamål, enligt kubanskt resonemang. Men utan det sovjetiska stödet på mer än 5 miljarder dollar årligen, och utan sovjetiska subventioner av den kubanska sockerskörden på upp till 2-3 gånger marknadspriset och de fördelaktiga priserna på bl a sovjetisk olja (som Kuba inte sällan därefter vidareexporterar till väst och till västanpassade priser) torde dock situationen ha tätt sig än mer bekymmersam för de kubanska ekonomerna. Beroendet av Sovjetunionen är påfallande i den kubanska ekonomin. Förutom den omfattande årliga ekonomiska assistansen står Sovjetunionen för 80 % av såväl Kubas import som export.

Men med Mikhail Gorbatsjov vid det sovjetiska rodret har den kubanska seglatsen drabbats av obehagliga och oväntade kastvindar. Enligt vad som måste betecknas som synnerligen pålitliga källor, nämligen dokument från Kubanska Nationalbanken som *Freedom House* (en New York-baserad organisation för mänskliga rättigheter) fått tillgång till, reducerades den sovjetiska handeln med Kuba, som traditionellt hade ökats på med 10% årligen, med inte mindre än 12 procent under det första kvartalet 1988, med nedgångar i kubansk import av sovjetiska varor på 8% och i landets export till Sovjetunionen på 14%. Effekterna av den sovjetiska åtstramningen har varit kännbara på ön. Manuel Sanchez Perez, som var biträdande minister för "materiell teknisk försörjning" på Kuba fram till sitt avhopp 1985, framhöll i en artikel i New York Times 16 januari 1989 betydelsen av oavbrutna och generösa sovjetiska leveranser till Kuba. Det senaste året har följaktligen sett besvärande nedgång för varje sektor av den redan tidigare känsliga kubanska ekonomin.

Under Gorbatsjovs besök på Kuba i början av april i år meddelades att man från Sovjetunionens håll hade för avsikt att stegvis söka "balansera" de ekonomiska banden mellan Sovjet och Kuba, bl a genom en ökad kubansk export. Gorbatsjov skrev emellertid inte, som hade spekulerats, av den kubanska skulden till Sovjetunionen på 9 miljarder under besöket, vilket i och för sig hade varit en ren formsak eftersom Kuba aldrig förefaller ha haft för avsikt, eller någonsin kommer att ha möjlighet, att betala av en skuld av sådana imponerande proportioner.

"Rectificación" inget för Kuba

Fidel Castros attityd gentemot de sovjetiska reformförsöken har knappast bidragit till att bringa honom ökade resurser. Fjärran från att söka bättra på de frostiga relationer som omedelbart uppstod mellan den kubanske och den sovjetiske ledaren och deras tämligen disparata tolkningar av den gemensamma läran satte den förre istället igång med att allt snabbare såga av den enda gren han och hans land sitter något så när stabilt på. Gorbatsjovs reformansträngningar avfärdades t ex som ett "flirtande med kapitalismen" av hans centralamerikanske kollega i samband med att Kuba firade 35-årsdagen av inledandet av den kubanska revolutionen i januari. Castro har också i ett av sina mer agiterade ögonblick hörts beteckna perestrojka och glasnost som "basura": skräp. Kuba kan inte imitera andra länder, anser Castro; det går inte att överföra de sovjetiska lösningarna till Kuba eftersom det finns stora skillnader i historisk bakgrund, geografiskt läge, storlek och inte minst utveckling mellan de två. Samt i teoretisk och praktisk tolkning av socialismen, vore lämpligt att tillägga.

Castros konfrontationsteknik nådde något av en höjdpunkt i samband med det planerade besöket av Mikhail Gorbatsjov i december 1988, när den armeniska jordbävningen dock tvingade den sovjetiske ledaren tillbaka till sitt land direkt efter den framgångsrika vistelsen i New York. Men också Castro själv tycks ha insett att han hade gått för långt i sin kritik av landets ende välgörare, och redan en månad senare var tongången mildare. I april, när Gorbatsjov slutligen anlände till ön, fanns knappast några gränser för Castros gästfrihet gentemot den sovjetiske kollegan,

även om ingendera var benägen att bevilja den andres ideologiska böjelser den minsta poäng, och de kubanska charmförsöken inte föreföll särskilt verksamma i att tina upp den sovjetiska reservationen. Sovjet och Kuba föreföll snarare ha etablerat en slags surmulen stilleståndspakt där var och en tillåts välja sin ideologiska kurs, om än med viss tveksamhet från båda hållen. Castro hade för sin del en egen uppfattning om relationerna mellan sig själv och den sovjetiske ledaren, och meddelade i slutet av Gorbatjovs vistelse på Kuba att allt tal om motsättningar bara var ett "påhitt".

Gorbatjovs till synes outslitliga tålamod med den egensinnige kubanske ledaren sträcker sig dock inte så långt som till dennes messianiska insatser för att omvandla revolutionen till ett globalt fenomen. Med mer än tillräckliga uppgifter på hemmaplanet som pockar på hans odelade uppmärksamhet har Sovjetunionens nye ledare insett fördelarna med att lösa internationella konflikter förhandlingsvägen. Dock uppenbarligen inte så pass att han är villig att knyta den ekonomiska assistansen till Castros uppträdande internationellt, eller för att avbryta det sovjetiska militära stödet till Nicaragua.

Trots Castros negativa hållning gentemot sovjetisk perestrojka är han inte sen att framhålla att Kuba hade en egen reformperiod, "la rectificación", redan innan den sovjetiska politiken hade påbörjats. Men "la rectificación", som var menad att höja effektiviteten och produktiviteten på de kubanska arbetsplatserna samtidigt som den förväntades reducera den utbredda korruptionen som återfinns på snart sagt varje plan av samhällslivet, blev inte mer än en kort parentes i ku-

bansk samhällshistoria. Den fick ett drastiskt slut när det uppdagades att experimenten med fria grönsaksmarknader hade varit så framgångsrika att försäljarna hade blivit smått förmögna. Den korta reformperioden avfärdas numera av Fidel Castro som "revolutionens skamfläck".

Och inte heller glasnost

Inte heller glasnost, de sovjetiska försöken att öppna upp samhället, har mötts med den minsta kubanska entusiasm. "Kuba behöver inte mer än ett parti", annonserade till exempel Fidel Castro i samband med att Ricardo Bofill Pages samlade namnunderskrifter till sitt "Pro-Human Rights Party" i somras (för att därefter kunna presentera en petition till den kubanska nationalförsamlingen att FN:s deklaration för de mänskliga rättigheterna skulle inkluderas i den kubanska konstitutionen), "... på samma sätt som Lenin inte behövde mer än ett parti för att göra revolution". Fidel Castro gör gärna och ofta klart att han inte har för avsikt att tillåta fler partier som enligt hans uppfattning blott skulle vara hemvist för den kontrarevolutionära bourgeoisien och "Yankee-älskarna".

Likaledes avvisande var han i december efter det att 170 europeiska, amerikanska och kubanska intellektuella — bland dem Saul Bellow, Susan Sontag, den peruvianske författaren och tillika presidentkandidaten Mario Vargas Llosa och den kubanske regimkritikern Armando Valladares, författare till "Against All Hope" — tillägnat honom ett öppet brev med en begäran att Kuba skulle följa det chilenska exemplet och anordna val för att fastställa det kubanska folkets önske-

mål om regimens framtida utseende. "Absurt", var ordet Fidel Castro valde vid det tillfället. Det kubanska folket hade en folkomröstning om sin framtid för trettio år sedan när revolutionen segrade och varje ny dag är en bekräftelse på giltigheten av den valutgången, ansåg Castro, som i det resonemanget uppenbarligen inte fäste vikt vid den dryga miljon kubaner som lever i exil. Strax efter publiceringen av det öppna brevet i 18 dagstidningar runt om i världen tryckte partitidningen Granma ett brev signerat av 119 kubanska författare och konstnärer i vilket de försäkrade sin ledare att han hade deras stöd och att de delade hans visioner. Eftersom enbart det andra, och inte det första brevet, publicerades på Kuba kan man ana en viss förvirring hos den ordinarie läsaren av Granma som såg ett svar till något de aldrig sett och som de troligen inte visste existerade.

Långt från Cuba libre

Om Fidel Castro finner föga inspiration hos de sovjetiska reformisterna så finner hans opponenter således desto mer av den varan. Trots Castros tillit till sin för många att representera de kubanska massorna har missnöjesyttringarna knappast avtagit med åren, och oppositionens företrädare förefaller enbart ha blivit mer kavata. Men inte bara den sovjetiska politiken har bidragit till att den kubanska oppositionen synes ha fått råg i ryggen. En annan viktig faktor inträffade när Förenta Nationernas kommission för de mänskliga rättigheterna efter oförtröttliga amerikanska påtryckningar tog upp den kubanska regimens förhållande till mänskliga rättigheter till behandling i Geneve

1986. Undersökningen visade en kubansk attityd till dessa rättigheter som föga överensstämmer med den internationella organisationens, och med bara en rösts övervikt på sin sida undgick Kuba en reprimand vid det tillfället.

Men det internationella intresset för de kubanska förhållandena hade uppenbarligen väckts. Den ena organisationen efter den andra besökte Kuba för att studera anklagelsernas korrekthet, besök som Castro inte gärna kunde neka till som han tämligen regelmässigt gjort förut. Amnesty International och Röda Korset var nå-

---

På Kuba har ekonomisk utveckling ansetts omöjlig att förena med politiska och mänskliga rättigheter.

---

gra av de besökande organisationerna. En annan var New Yorks advokatsamfund, som för sin del och i sin rapport konstaterade en total frånvaro av det fria ordet på Kuba, liksom en undermålig fängelsesituation för landets politiska fångar som dessutom visade tydliga tecken på att ha utsatts för misshandel.

Inte heller blev kritiken mildare allteftersom tiden gick. Trots att Castro i efterdyningarna av de internationella anklagelserna under det senaste året har släppt flera hundra politiska fångar och något lättat på förföljelserna av religiösa grupper, presenterade FN nyligen en 400-sidig rapport i vilken man pekade på de fortsatta problem som Castros Kuba upplever vad det gäller sin behandling av mänskliga rättigheter. En inte oansenlig del av detta problem gäller givetvis behandlingen och existensen av politiska fångar på Kuba. Exakt hur många politis-

ka fångar som finns idag på Kuba är det förmodligen ingen mer än Fidel Castro som vet. En ofta sedd siffra rör sig runt 1 000; Amnesty International beräknar för sin del förekomsten av politiska fångar till åtminstone 600 i sin rapport för 1988 (sid 106).

Men alltsedan FN:s smärtsamma slutsatser om Kubas interna förhållanden, och de fortsatta anklagelserna därom, har Kuba delvis ändrat taktik i sin behandling av dissidenter. Istället för att som tidigare anklaga dem för brott mot stats säkerheten klassificeras politisk opposition t ex numera som ett brott mot den allmänna ordningen. Det tidigare upphävda immigrationsavtalet mellan Kuba och USA har återupprättats, och i maj förra året avkrävde katolska kyrkan genom New Yorks ärkebiskop, Kardinal O'Connor, Castro ett löfte om att han skulle släppa 385 fångar, en siffra som sedan ändrades till att omfatta samtliga 429 på kyrkans lista. Frisläppandet har dock ännu inte inletts, och beräknas ta åtskilliga månader innan det är verkställt.

Men därmed ska man inte förledas att tro att Kuba numera har avbrutit sin välkända tradition av förföljelse av olik-tänkande, vare sig detta gäller av politiskt eller annat slag. Amnesty International uttryckte i ett dokument nyligen oro över de många nyarresteringar som har ägt rum på Kuba sedan september (AMR 25/02-89). Och knappt hade FN:s senaste undersökningsgrupp lämnat ön förrän arresteringarna återupptogs. Inte ens närvaron av ett massivt nyhetsuppbåd i samband med Gorbatjovs besök kunde hindra Castro från att arrestera åtminstone ett dussin dissidenter som, inspirerade av sovjetisk glasnost, planerade en fredlig

demonstration utanför Sovjetunionens ambassad. I samband med Mikhail Gorbatjovs besök på Kuba i år skickade också tre likaledes östinspirerade grupper som arbetar för mänskliga rättigheter ett brev till den sovjetiska ambassaden där de bad Sovjetunionen dra tillbaka sitt stöd för Kubas repressiva regim. Castro reagerade på sedvanligt vis, genom att låta arrestera medlemmarna i de tre organisationerna, men minskade efter ett slags betänketid och med den internationella opinionen i tankarna deras straff till stränga böter.

Ingen moderation

Immigrationsavtalet mellan USA och Kuba, och det faktum att utländska organisationer numera beviljas tillträde till ön för att studera respekten – eller snarare, avsaknaden av en sådan – för mänskliga rättigheter, har på sina håll tolkats som att en moderation av kubansk politik skulle vara på gång. En sådan är dock svår att se i ett land som så envetet förkastar varje aspekt av den sovjetiska reformpolitiken och som så träget behåller sin egen stalinistiska stil i en kommunistisk värld på väg att domineras av betydligt tolerantare och vidsyntare strömningar.

Vid varje bedömning av kubansk politik bör man minnas att Fidel Castro – en vid detta laget tämligen anakronistisk caudillo i latinamerikansk politik som utan minsta överdrift kan sägas kontrollera Kubas politiska liv – traditionellt har växlat mellan vad som kan kallas *taktisk pragmatism* och *revolutionär maximalism* i sin politiska stil. Medan det är den senare som vi har sett i aktion på de afrikanska slagfälten och det är den som förser den nicaraguanska revolutionen och den

salvadoranska gerillan med dess vapenleveranser, är det den förra som har resulterat i den ökade generositeten gentemot delar av den politiska dissidentgruppen. Inte ens Fidel Castro är immun mot internationell opinionsbildning, vilket han har demonstrerat alltsedan FN efter amerikanska påtryckningar ökat intresset för hans land. Att fängelsehålor är långt ifrån tomma, och att arresteringarna på de mest godtyckliga grunder och ofta utan minsta antydning till efterföljande rättegång har fortsatt utan avbrott bör dock inte förglömmas.

Hotet om minskat sovjetiskt understöd har också gjort Kuba alltmer intresserat av ett gott förhållande till sin norra supermaktsgranne, som man hoppas kunna förmå upphäva det långvariga embargot mot Kuba om tillräckligt övertygande resultat kan påvisas i behandlingen av olik-tänkande. Insikten om att hjälp kan behövas från norr är förmodligen ett konstaterande som smärtar i den kubanska sjä-len. Utan dess djupgående anti-amerikanska och nationalistiska rötter, där hotet från den kapitalistiske imperialistgrannen motiverar varje åtstramning i det kubanska samhället, kan den kubanska kommunismen inte förstås. Det var Batistaregi-

mens utbredda beroende av USA som blev dess fall, och det är på anti-amerikanism som mycket av den fortsatta revolutionen beror. Beroende kan dock mätas med olika måttstockar. Det kubanska beroendet av Sovjetunionen, som vida överstiger det som rådde gentemot USA före revolutionen, uppfattas uppenbarligen inte som ett hot mot den kubanska suveräniteten av samma dignitet som det som man än idag anser utövas från USA:s sida mot varje aspekt av kubanskt liv.

Trettio år efter revolutionssegern är Kuba ett ekonomiskt u-land, tillika berövat de rättigheter som folken i andra kommunistländer börjar ana ankomsten av. Fidel Castro, den siste av de gamla latinamerikanska diktatorerna (nya militärregimer kommer dock understundom till, som vi ser i Nicaragua), sitter stabilt på sin post, alltmer lik en isolerad patriarkisk militärledare i en av gode vännen Gabriel García Márquez' böcker. Kuba marscherar tappert på, på tvärs mot strömmen; *contra corriente* både den allt mer reformvänliga kommunistvärlden och det allt mer demokratiska Latinamerika. Dock lär inte heller Fidel Castro leva för evigt, och att revolutionen inte längre är ungdomens melodi har den redan visat.